

ЈУСОВИЋА КУЛА У ПРИЈЕПОЉУ

JUSOVIĆ'S TOWER IN PRIJEPOLJE

АИДА ЈУСОВИЋ*

Апстракт: Јусовића кула, смештена у истоименом селу код Пријепоља, представља значајан споменик османске архитектуре из XIX века. Кула је првобитно имала војно-стамбену функцију, што је типично за грађевине тог периода, а данас представља важан део културног наслеђа Србије. Овај рад истражује историјски, културни и архитектонски значај Јусовића куле, као и тренутно стање објекта. Фокус је на методама рестаурације и реконструкције с циљем очувања културних вредности објекта, као и оптимизације простора за савремене функције које би унапредиле туристички и културни потенцијал локалитета. У раду се користи упоредна анализа сличних споменика, с обзиром на недостатак прецизних података о самој кули. Очекивани резултати истраживачког дела рада ће допринети очувању Јусовића куле као културног добра и пружити смернице за будуће интервенције и ревитализацију објекта.

Кључне речи: *Јусовића кула, османска архитектура, културно наслеђе, рестаурација, реконструкција*

Abstract: Jusović Tower, located in the village of the same name near Prijepolje, is a significant monument of Ottoman architecture from the XIX century. The tower originally had a military-residential function, typical for buildings of that period, and today represents an important part of Serbia's cultural heritage. This paper explores the historical, cultural, and architectural significance of Jusović Tower, as well as its current condition. The focus is on restoration and reconstruction methods aimed at preserving the cultural values of the monument, as well as optimizing the space for modern functions that would enhance the local site's tourism and cultural potential. The paper employs a comparative analysis with similar monuments due to the lack of precise data about the tower itself. The expected results will contribute to the preservation of Jusović Tower as a cultural asset and provide guidelines for future interventions and revitalization of the site.

Keywords: *Jusović Tower, Ottoman architecture, cultural heritage, restoration, reconstruction*

* Аида Јусовић, студент мастер студија, Универзитет у Сарајеву, Архитектонски факултет Сарајево, Патриотске лиге 30, ORCID 0009-0007-0535-1212, aida.jusovic@gmail.com

1. Увод

Културно наслеђе Србије, као и већине земаља Балкана, богато је и разноврсно, а споменици који носе трагове прошлих цивилизација од кључне су важности за разумевање историје и културе региона. Међу тим споменицима, куле, које су део богатог османског културног наслеђа, заузимају посебно место. Оне су симболи моћи, одбране, али и свакодневног живота, проткани дубоком симболиком и историјском важношћу (Слике 1-3). Јусовића кула, која се налази у општини Пријепоље, једно је од таквих значајних грађевинских и културних наслеђа. Ова кула је представљала не само војни објекат, већ и важно друштвено и културно средиште у свом окружењу. Градња и употреба оваквих објеката имала је дубоке стратешке и симболичке разлоге, који су се одражавали кроз њен изглед, функцију, као и улогу у свакодневном животу становништва тог периода. С обзиром на значај и историјски контекст овог објекта, тема истраживачког дела мастер тезе по којој је приређен рад, јесте анализа Јусовића куле кроз различите временске оквире, разматрајући њене архитектонске карактеристике, функцију кроз време, али и културни значај. Истовремено, посебна пажња је била посвећена њеном затеченом стању и потреби за интервенцијама, рестаурацијом, реконструкцијом и заштитом.

Овај рад је имао за циљ да детаљно истражи све аспекте Јусовића куле, како би се пружио темељни увид у њену историјску, културну и архитектонску вредност. Анализом просторног оквира, архитектонских карактеристика, као и промена кроз историјски контекст, настојаћемо да одговоримо на кључна питања која се тичу очувања овог споменика. Културно наслеђе није само материјални предмет, већ је и симбол идентитета, традиције и историје, који је од кључне важности за сваког појединца и друштво у целини. Стога, обнова и заштита оваквих објеката није само задатак архитеката и конзерватора, већ целокупне заједнице, чији је интерес да се очува и унапреди културни пејзаж.

У уводном делу рада, размотрићемо основне информације о Јусовића кули, њену архитектуру, као и историјске промене кроз које је прошла. У следећим поглављима, биће детаљно разрађени методолошки приступи, анализирани релевантни извори, употребљени алати за истраживање, као и историјски подаци који се односе на саму кулу и њен статус кроз време. Анализа тренутног стања куле биће обухваћена кроз техничку и визуелну инспекцију, док ће се у закључним разматрањима изложити предлози за рестаурацију и ревитализацију објекта.

Слике 1-3: Јусовића Кула; фотографије ауторке, децембар 2024. године

2. Положај Јусовића куле у урбаном ткиву Пријепоља

Јусовића кула, смештена у селу Осоје, приближно седам километара југозападно од Пријепоља, представља значајан пример османске фортификационе архитектуре на подручју Санџака. Њена локација, у близини магистралног пута Пријепоље–Пљевља, омогућавала је стратешку контролу над комуникацијским правцима између централног Балкана и Јадранског приморја (Прилог 1). Избор локације за изградњу куле није био случајан. Куле су често грађене на узвишењима или у близини важних путева, што је омогућавало ефикасну контролу и одбрану територије.

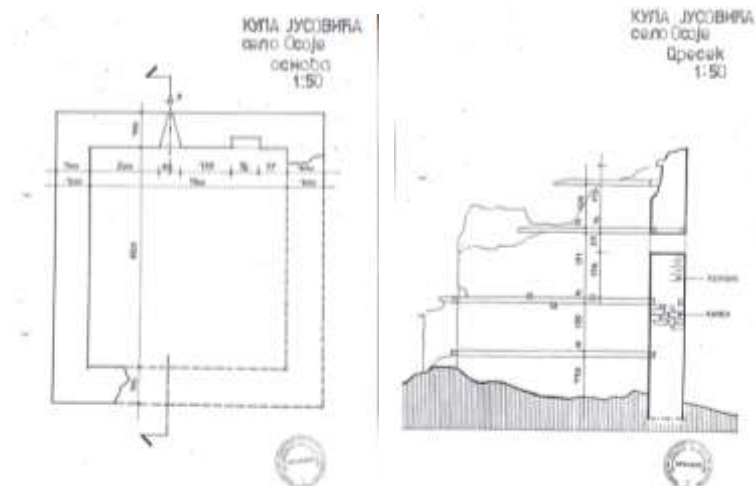

Прилог 1: Ситуациони приказ засека Јусовића куле; рад ауторке, 2024. године

Према народним предањима, у овом подручју постојало је више кула које су биле међусобно повезане системом сигнализације. У случају опасности, стражари су користили звучне сигнале, попут борија (труба), како би алармирали околна утврђења и становништво. Јусовића кула је била дио овог система, што указује на њену важну улогу у одбрамбеној мрежи региона. „Једна се, по којој је дио села добио име, зове Јусовића кула, налази ближе магистралном путу, док се друга, која се по првим записима зове Ризабеговића кула, налази нешто даље од њега, три километара узводно уз ријеку Звјезданку и ближа је истој.“[2]

Данас су остаци Јусовића куле у рушевном стању (Прилог 2-3). Према доступним подацима, 2006. године Завод за заштиту споменика културе из Краљева извршио је археолошка ископавања на локалитету, а две године касније израђен је идејни пројекат реконструкције. Међутим, до данас није дошло до реализације ових планова, те кула и даље чека на обнову и валоризацију.

3. Архитектонске карактеристике Јусовића куле

Прилог 2-3: Приказ основе (лево) и пресека куле (десно), затечено стање 2006. године; према: Весна Маринковић, Завод за заштиту споменика културе Краљево, 2008.

Настанак и развој властелинских кула уско су повезани са турским периодом. Током овог времена, турски феудалци су на својим поседима, као и капетани у својим капетанијама, градили специфичне камене дворове или куле с више спратова. Ови објекти су служили као стамбени простори, али и као утврђења за одбрану у случају напада. Куле су грађене од квалитетног тесаног камена, при чему је дебелина зидова варирала између 1 и 1,5 метара, при чему су зидови у приземљу били дебљи него они на вишим спратовима, што је значило

да су зидови кула били благо закошени ка унутрашњости исте. Спољашње стране кула су понекад биле украшене, док су на другим местима биле малтерисане. Висина кула кретала се од 11 до 25 метара, при чему је уобичајена висина била отприлике двоструко већа од дужине страница темеља. Многе куле су имале више спратова, а понекад и додатни спрат од дрвених конструкција, познат као чатма, која је била направљена од храстовине. Куле су имале кров прекривен шиндром у облику шатора, са значајним испустом. Улаз у кулу био је са висине, на висини од око 4 метра, а приступ је био омогућен помоћу покретних степеница које су се, по потреби, подизале и спуштале помоћу система чекрек. Прозори су били присутни са свих страна, често са гвозденим демирима, док су врата била са сводом и једним канатом, направљеним од гвозђа или храстовине. Њихова висина била је нижа од данашње стандардне висине, око 1,5 метара, а ширина око 1 метар. Унутра се налазио систем за закључавање врата, познат као мандал, док је споља била постављена реза која је омогућавала закатанчење врата. Поред ових механизма, врата су била опремљена и снажним бравама, познатим као дубровачке брава, са великим кључем. „На спрату су послуга, оставе и покуство, а највећи спрат на којем живи власник са породицом, ‘чатма’ или ‘чардак’ са прозорима, често је са неколико просторија и ‘канефом’ или нужником који је истурен иза равни зида у спољашњи простор. Ова задња етажа је ради удобности понекад грађена од дрвета.“ [3].

Обично, први и други спратови кула нису имали прозоре, већ су били опремљени пушкарницама, познатим и као мазгале. Последњи спрат, који се звао чатма, био је прекривен куполастим или бачвастим сводом, односно ђемером од сиге. Ова просторија је називана и ђемер-одаја, а овакав облик изградње имао је практичну функцију заштите куле од пожара. Унутрашњост кула обично је била изграђена од дрвета, са преградама, вратима, полицама, долафима и спратовима, а сви ови елементи су били богато украшени финим резбарским радовима, често правим ремек-делима старих мајстора. Унутар куле налазила су се важна подручја као што су бањица (хамам), оџак (камин) и заход. Собе су често биле опремљене миндерлуцима (сеџијама) са барем двије стране. Зидови унутар кула били су малтерисани и кречени.

Испод кула налазиле су се магаци, које су служиле као складишта или тамнице, сличне онима које су постојале у средњовјековним цитаделама. Због ограниченог простора за становање у самим кулама, у њиховој близини често су грађене посебне зграде, назване оџаци или конаци, који су обично били једносратни објекти. Док су куле расле у висину, оџаци су ишли у ширину. Куле су биле грађене од камена, док су чатме обично биле од храстовине, а оџаци, поред камена, често користили ћерпич и дрво, бондрук систем градње. Такође, постојали су објекти у којима су били смештени слуге и пандури. Уз сваку кулу било је двориште, које је понекад било опасано високим зидом, а улаз у двориште био је кроз капију на свод. У дворишту су се налазили бунар или

чесма, а у неким случајевима и поток или јаз који је пролазио кроз двориште. Преграде између спратова биле су направљене од храстових греда, а као подлога коришћене су смрчеве поднице дебљине око 4цм. Овај материјал био је пажљиво одабран због своје чврстине, дуговечности, али и естетске вредности коју је доносио ентеријеру. Гредама су често додавани хоризонтални носачи који су повећавали стабилност преграда, а такође пружали и звучну изолацију између спратова. Поред своје функционалне улоге, преграде у многим историјским објектима имале су и естетску димензију. Гредице су често биле украшене детаљима који су доприносили визуелној лепоти простора, стварајући складан и уједначен изглед ентеријера. Ови материјали нису само служили својој основној функцији, већ су постали и украсни елементи који су оплемењивали унутрашње просторе, стварајући хармоничан цјелокупан изглед објекта, у којем су се повезивале различите архитектонске компоненте.

4. Јусовића кула као део културно-историјског наслеђа Србије

Иако на први поглед делује као једноставна грађевина, Јусовића кула пружа дубоко уважавање према локалној градитељској баштини, османској архитектури и повезаности са животом људи из прошлих времена. „Куле су често носиле назив по именима угледних и богатих породица. Куле и оджаци су оставили значајан траг у историји, а многе су биле опеване у народним песмама, као што је стих: ‘Кула ми је на осам бојева и девета чатма од дрвета’.“ [1].

Јусовића кула, иако прецизни извори о настанку њеног имена нису сачувани, подразумева две највероватније претпоставке. Прва теорија сугерише да је кула подигнута од стране Османског царства, на стратешки значајној локацији, као војно-стамбени објект смештен у готово неприступачном делу природе или шуме. Овај контекст указује на функцију куле као средства одбране и контроле, а име куле могло је настати због прве породице која је дошла на ово подручје, породице Јусовић, која је саградила прве куће и населила околину. Према другој претпоставци, кула је изграђена од стране угледног бега или богатог појединца носиоца презимена Јусовић, те име куле потиче од тог власника. Ова теорија се ослања на чињеницу да су куле у овом региону често носиле назив према својим власницима и њиховој друштвеној важности. Наведени извор додатно поткрепљује ову претпоставку, потврђујући праксу именовања кула у складу са именом угледних и богатих породица, што је био случај и са Јусовића кулом. Због своје позиције у друштвеној и културној динамици, права је штета што Јусовића кула није препознатљива као део културног пејзажа Србије. Кроз све ове године, није сачувала многе аспекте прошлог времена и омогућила да се традиција очува и преноси будућим генерацијама. Поред тога, она представља мост између прошлости и савремених архитектонских пракси, уједињујући

традиционалне градитељске технике с модерним приступима очувању културног наслеђа. Кроз очување оваквих објеката, не само да се чува прошлост, већ се омогућава и стварање темеља за будуће генерације које ће моћи да уживају у богатству историје и традиције овог региона. „Горан Илијић указује да би се овом урушеном објекту требало озбиљније прићи и као такав би могао послужити и као туристичка атракција. На крају закључује: ‘С обзиром на своје изражене особености и стога изузетну вредност, свакако заслужује да буде предмет посебне студије’.“ [2].

5. Временски оквир

Да бисмо у потпуности разумели временски оквир у којем је кула настала, размотрићемо кључне етапе њеног развоја, рестаурације и очувања кроз историју. Јусовића кула датира из периода XIX века, иако се у једном од извора наводи и претпоставка да би то могао бити и XVIII век: „О времену њене изградње, аутор овог чланка позива се на причу комшија који су му казали, позивајући се на најстаријег мештанина који је имао 107 година уочи Другог светског рата, а тврдио је да не памти када је ова кула имала кров. Из овога произилази да би могла бити подигнута око, или нешто пре 1700. године.“ [2].

То становиште потврђује и Хамдија Крешевљаковић, наводећи уопштено: „У народу овог краја се препричава да их је било много више, да су се догледале и боријама (трубама), у случају нужде и одбране, дозивали једни друге у помоћ. Куле су постепено нестајале у оним бурним временима 1687–1690. године. Устанак Срба и Арбанаса у пожарима које је стварао по Санцаку аустроугарски генерал Енеја Силвије Пиколомини, у аустроугарско-турском рату 1689/90, поново устанак Срба и Арбанаса у аустроугарско-турском рату 1737–1739. године, вихори устанка 1804/05. и Бабинска буна, борба за самосталност маја под Хусеин-бегом Градашчевићем са турским аскером (војском) 1831. године, укидање капетанија 1835. године, анексија Босне и Херцеговине Берлинским конгресом 1878. године.“ [4]

Међутим, иако су ова два извора сматрала да би кула могла датирати пре XVIII века, Завод за заштиту споменика из Краљева у текстуалном делу идејног пројекта наводи да је кула настала у XIX веку, што се такође поклапа са истраживањима Горана Илића, који у својим археолошким радовима такође датира кулу у XIX век. Ова два извора, који се заснивају на стручној документацији и археолошким истраживањима, имају већу тежину и тачност у одређивању времена настанка куле од ранијих претпоставки, јер пружају конкретне доказе који упућују на каснији период изградње. Њена изградња је део ширег контекста градитељских традиција тога времена, када су племићке и војничке породице градиле куле и тврђаве као заштиту од напада, али и као статусне симболе. У том периоду, многе сличне куле имале су функцију одбране, а истовремено су биле коришћене и као места за окупљање заједнице и смештај.

Како су године пролазиле, кула је почела да мења своју функцију. Током XX века, са доласком нових техника градње и ширењем урбаних центара, Јусовића кула је престала да буде искључиво војни објекат, постајући више симбол културног идентитета и традиционалног живота. У овом периоду, кула је била у употреби, иако су се промениле функционалне потребе и њено значење за локалну заједницу. У другој половини 20. века, како су се променили приоритети у области културног наслеђа, Јусовића кула постаје предмет рестаурације и заштите. Стручњаци су почели да препознају њену вредност као историјског објекта и њен значај за културно наслеђе Србије. Пројекат рестаурације, који је уследио, имао је за циљ очување аутентичности објекта уз примену методологије и техника заштите. Последњих неколико деценија, Јусовића кула је у фокусу културне баштине Србије, како би се очувала у изворном стању за будуће генерације, уживајући претходну заштиту.

6. Тренутно стање Јусовића куле и претходне конзерваторске интервенције

Кула је током последњих деценија била подложна утицају различитих временских фактора, као и људи који су је користили и одржавали, а уједно је била и објекат пројекта реконструкције и рестаурације. Иако се не може рећи да је кула потпуно изгубљена, јасно је да су током времена настали одређени проблеми са очувањем њене аутентичности и функционалности. Нажалост, због неадекватне заштите и занемаривања одређених аспеката конзервације, дошло је до оштећења већих делова, посебно горњих делова, крова и унутрашњег простора. Такође, присутна је и деградација темеља, која је изазвана старашћу. Један од кључних тренутака за конзервацију куле било је увођење Јусовића куле у регистар културних добара, што је омогућило почетак организоване заштите и рестаурације објекта. Иако су у последњих неколико деценија постојале иницијативе и пројекти који су укључивали стручњаке у области конзервације, често су се сусретали с проблемима у реализацији.

Иако су ове иницијативе увек имале довољну подршку, како власти тако и исламских заједница, административни спорови и недостатак информација значајно су успорили темељну заштиту и ревитализацију објекта. Претходни приступи обнављању куле нису увек уважавали све савремене конзерваторске методе и нису у потпуности очували аутентичност споменика. Данас, Јусовића кула захтева хитну пажњу. Иако је кула и даље препознатљива као споменик културе, њено стање је деликатно. Узимајући у обзир њен историјски значај, она заслужује темељиту рестаурацију и реконструкцију, које би омогућиле очување њеног културног идентитета. Већи део фасаде и горњих катова захтева темељну обнову, а интерни простори би морали бити очишћени и конзервирани у складу са савременим принципима заштите културних добара. Осим физичких интервенција, од велике важности је и имплементација едукације и подизање

свести међу локалним становништвом о значају Јусовића куле, како би се обезбедила дугорочна заштита овог споменика.

7. Елаборат истраживачког питања

Истраживачко питање фокусира се на очување и ревитализацију Јусовића куле као кључног културног споменика у Пријепољу. Објекат, који датира из османског периода, преживео је кроз различите политичке и друштвене промене, а данас представља изазов за савремене приступе заштити културног наслеђа. Иако су претходне рестаурације и конзерваторске интервенције биле усмерене ка очувању аутентичности куле, постоји потреба за даљим истраживањима која се односе на интеграцију модерних метода заштите, адаптацију објекта за савремене потребе и очување његове културне и историјске вредности.

Кључна питања која се постављају у овом истраживачком оквиру укључују: како балансирати између очувања историјског идентитета куле и њене ревитализације у функционалне, друштвене и туристичке сврхе? На који начин историјски, архитектонски и културни контекст овог објекта утиче на његову заштиту и који су најбољи приступи за његово очување у савременом друштвеном и урбанистичком окружењу? Задатак овог истраживања је да испита све те аспекте кроз анализу досадашњих интервенција, релевантних упоредних примера из других културних објеката у региону и Европи, као и примену савремених приступа у заштити културног наслеђа. На основу тих сазнања, истраживачко питање има за циљ да допринесе формирању методолошког оквира за очување Јусовића куле, који ће задовољити како потребе заштите културног наслеђа, тако и могућност њене адаптације у савремени контекст.

8. Методологија истраживања

Методологија истраживања за овај рад базираће се на свеобухватном приступу који интегрише различите истраживачке технике и методе, како би се обезбедио детаљан увид у значај Јусовића куле, њен архитектонски развој, стање очувања и потребне рестаураторске интервенције. Истраживање ће обухватити неколико кључних фаза и методолошких приступа који омогућавају темељну анализу културно-историјског наслеђа овог објекта.

Први корак у истраживачкој методологији биће темељно истраживање доступних извора и литературе. Ово укључује преглед стручне и научне литературе која се односи на Јусовићеву кулу, културно наслеђе Пријепоља, као и опште принципе заштите културног наслеђа. Истраживање ће обухватити претрагу релевантних књига, чланака, извештаја и докумената који се баве овом тематиком, као и анализу архивских извора који садрже историјске списе, катастарске планове и документе који могу пружити информације о прошлој употреби и стању објекта. Такође, истражиће се сви извештаји везани за

претходне рестаураторске интервенције на Јусовићевој кули. Овај део методологије обухватиће и анализу студија случаја, тј. упоредне примере заштите и ревитализације сличних објеката, са посебним нагласком на објекте османске или касније архитектонске традиције. У следећој фази, истраживање ће се фокусирати на теренско истраживање и документацију стања објекта. Ово ће подразумевати детаљно фотографисање објекта са различитих аспеката како би се бележиле архитектонске карактеристике, стање конструкције и евентуална оштећења. Фотографије ће омогућити даљу анализу визуелног идентитета објекта, али и помоћи у идентификацији проблема који утичу на његово очување. Такође, вршиће се структурна анализа објекта како би се утврдили фактори који утичу на његову стабилност, као и материјали који су коришћени у изградњи, уз сагледавање њиховог тренутног стања. Ова анализа ће обухватити преглед зидова, темеља, крова, као и дрвених и камених елемената објекта. Уколико постоје непоуздани или застарели подаци, биће израђени нови архитектонски планови објекта, како би се створила јаснија слика о структури и распореду просторија. За успешну рестаурацију и очување културног наслеђа, биће неопходно ангажовање стручњака из области конзервације и рестаурације. У том смислу, планирано је спровођење интервјуа са рестаураторима и стручњацима за заштиту културног наслеђа који су радили на сличним пројектима или имају искуства у рестаурацији објеката из османског периода. Њихова стручна мишљења и искуства биће од велике важности за разумевање специфичних изазова и техника које се примењују у обнови објекта попут Јусовића куле. Такође, консултације са архитектама и урбанистима биће кључне за дефинисање методолошких приступа за интеграцију објекта у савремени урбани контекст, при чему ће бити посебан нагласак на очување историјских вредности објекта.

У процесу истраживања биће коришћени и савремени технолошки алати који омогућавају прецизну анализу објекта. Рачунарске симулације користиће се за анализу структурне стабилности објекта, како би се предвидели потенцијални проблеми и израдио одговарајући план за санацију. Такође, биће коришћено 3D скенирање и моделовање објекта, помоћу чега ће се израдити прецизан 3D модел објекта који ће омогућити детаљно мапирање унутрашњег и спољног изгледа куле. Ове технологије биће од великог значаја за израду тачних података потребних за рестаураторске интервенције, као и за разумевање општег стања објекта.

9. Закључна разматрања

Истраживање и анализа Јусовића куле показали су да је, иако у стању озбиљне деградације, овај објекат и даље значајан културно-историјски споменик који може бити ревитализован уз одговарајуће мере заштите. Кроз техничку документацију, анализу материјала, микроклиматских услова, саобраћајне повезаности и структуре домаћинства у селу, створен је јасан оквир

за будуће активности. Закључено је да постоји изражен интерес и потреба за реконструкцијом куле, како због њеног историјског значаја, тако и због потенцијалне функције коју би могла имати у оквиру шире културне и туристичке понуде. У досадашњем раду посебна пажња посвећена је стручним изворима и документацији, укључујући радове Илијића и Маринковића, као и идејно решење Завода за заштиту споменика из 2008. године. На основу тога, предложени су различити концепти за реконструкцију и ревитализацију куле, од чисто музејске функције до комплексног туристичког садржаја који би обухватио и додатне објекте.

10. Резултати рада

Резултати истраживања показали су да је Јусовића кула некада представљала кључни објекат унутар ширег османског насеља, а данас, иако у рушевном стању, носи велики историјски и културни значај. Анализа затеченог стања указала је на потребу за хитним конзерваторским и рестаураторским мерама како би се спречило даље пропадање. Такође, истраживање је показало да се у близини куле налази једносмерни сеоски пут, који је асфалтиран 2008. године, баш у периоду када се планирала њена реконструкција. Иако пут не води ка неком већем насељу нити значајној дестинацији, чињеница да су куће у селу грађене дуж њега, као и да завршава у отвореној ливади, показује да су мештани некада имали јаку везу са овим простором. Данас се структура домаћинства у селу може поделити у три категорије – трећина су викендице које се повремено користе, трећина су напуштене куће без власника који би их користили, док у преосталој трећини и даље живе породице, обично са пет или више чланова. Ове чињенице указују на то да постоји потенцијал за ревитализацију простора око куле, али и потреба за пажљивим планирањем како би се очувао аутентичан карактер насеља.

11. Смернице за даљу заштиту и ревитализацију

На основу прикупљених података и анализираних докумената, заштита и ревитализација куле спроводиће се кроз процесе реконструкције, рестаурације и конзервације, у складу са смерницама Завода за заштиту споменика из 2008. године. Главни циљ ових активности јесте очување физичког интегритета куле, али и њено поновно укључивање у друштвени и културни контекст. Да би се кула заштитила и дугорочно очувала, неопходно је спровести следеће мере:

I Санација темеља и стабилизација конструкције – с обзиром на стање објекта, биће потребна детаљна геотехничка испитивања и мере учвршћивања темеља како би се спречило даље слегање тла и нарушавање статике.

II Конзервација зидова и материјала – применом одговарајућих конзерваторских техника, омогућиће се заштита камених зидова и очување њиховог аутентичног изгледа.

III Рестаурација преосталих дрвених елемената – укључујући реконструкцију аутентичних дрвених детаља који су били саставни део куле.

IV Израда реконструкције крова према оригиналним нацртима – обнова крова базираће се на доступним историјским подацима и архивским фотографијама, како би се осигурала веродостојност реконструисаног објекта.

Очигледно је да Јусовића кула није само рушевина већ потенцијални центар културног и туристичког значаја. Очувањем овог споменика, не само да се спречава његово даље пропадање, већ се отвара могућност да постане место сусрета историје и савременог живота. Будући кораци подразумевају даље истраживање, израду техничке документације и спровођење рестаураторских радова у складу са смерницама Завода.

12. Закључак

Јусовића кула, кроз своје камените зидове, носи тежак терет времена, несигурности, али и неизмерног значаја за културно наслеђе. Свака пукотина прича причу о прошлости, о срцу народа који је носио своје животне борбе у сенкама тих високих зидова. Обнова ове куле није само технички изазов; то је путовање кроз историју, повратак дубоко укорењеном духу који треба да буде сачуван за будуће генерације. Анализирајући техничке, економске и културне аспекте, јасно је да реконструкција и рестаурација Јусовића куле нуди много више од пуне ревитализације једног објекта. Она пружа шансу да се повежемо са прошлошћу, да кроз обнову симболички вратимо део себе, да сачувамо наш идентитет, као и понос који нас чини чврстима у временима брзих промена. Кроз ово истраживање, не само да смо открили потенцијале овог објекта, већ смо увидели и изазове са којима се суочавамо у очувању културних споменика. Јер нас кула својим постојањем подсећа на то колико је важно бринути о ономе што нас обликује. Кула нас сада позива на нови почетак, и њена прича се наставља кроз нас, кроз нашу способност да препознамо вредност онога што је уткано у камен. У нади да ће Јусовића кула поново засјати, не само као каменити споменик прошлости, већ као светионик културе, традиције и духа, кроз овај истраживачки рад негујемо обнову онога што нас укорењује. Јер, како каже народна песма, „Време куле низ котаре гради, време гради, време разграђује“¹ – она је симбол не само нашег прошлог времена, већ и непрекидне наде да ће, уз пажњу и поштовање, време изградити, а не разградити њену причу. Она никад није само камен, она је у нама, у сваком кораку ка очувању оног што је заиста важно.

¹ Народна песма, непознат аутор, непозната година

Литература

- [1] N. Dacić, *Spomenici islamske kulture i Islamska zajednica Prijepolja*, Prijepolje: Matična Biblioteka „Vuk Karadžić“, 2008. Мартиновић, С.: Пријепоље и околина кроз историју, Религија и толеранција 5, 2005.
- [2] В. Т. Зејак, *Путонис кроз Сељашницу и села Оровац, Сељани, Чаушевићи, Страшница, Осоје и Кула Јусовића, Велика Жупа*, Београд: ННК Интернационал, 2019.
- [3] Г. Илијић, Јусовића кула код Пријепоља – прилог проучавању тзв. „беговских“ кула у нашим крајевима, *Милешевски записи*, 7 (2007), 265-277.
- [4] Н. Крешевић, Киле и одžаци у Босни и Херцеговини, *Naše starine. Godišnjak zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NR Bosne i Hercegovine*, II (1954), 71-86.